

Перевтілення (детальний переказ)

Франц Кафка

I

Одного ранку Грегор Замза побачив, що він обернувся на страхітливую комаху. Він лежав на твердій спині. Живіт був поділений на кільця, а перед очима безпорадно метлялися два ряди лапок. Це був не сон. Ось його маленька кімната, стіл із взірцями сукна на ньому (Замза був комівояжером), над столом Малюнок з ілюстрованого журналу.

Грегор перевів погляд на вікно. Ішов дощ, і він вирішив поспати ще, щоб забути усі химери, але не зміг перевернутися на бік. Він уже всоте заплющував очі, щоб не бачити, як ворущаться його лапки, і думав про свою важку роботу, постійні поїздки, про шефа, який розмовляв зі службовцями, сидячи на високій конторці, про батьків борг цьому ненависному напівоглухому шефові.

"Грегор глянув на будильника, що цокав на скрині. Боже! Було пів на сьому...", а його потяг відходив о п'ятій. "Що ж тепер робити? Наступний іде о сьомій, щоб на нього встигнути, треба стрімголов бігти на станцію... А чи не зголоситися хворим? Ні, дуже незручно, та й підозріло, бо Грегор за свою п'ятирічну службу ще жодного разу не хворів". Шеф привів би свого лікаря, "почав би дорікати батькам ледачим сином, не слухав би ніяких заперечень".

У двері постукали, почувся лагідний голос матері, яка нагадувала, що йому вже давно час їхати. Грегор відповів і злякався свого голосу, в якому з'явився якийсь болісний писк.

Мати не звернула уваги на цю зміну і відійшла від дверей. Але розмову почули батько і сестра, які здивувалися, що Грегор ще вдома в такий пізній час, і почали гукати його.

Сестра Грета хотіла зайти, але Грегор "за час своїх подорожей набув звичку навіть удома замикає на ніч усі двері". Він хотів спокійно встати і дочекатися, поки сьогоднішні химери минуться. Та він уже не мав рук і ніг, а багато лапок лише безпомічно ворущилися. Спочатку Грегор хотів зсадити з ліжка нижню частину тіла, потім спробував почати зверху. Він і досі не бачив усього свого великого неслухняного тіла, але боявся впасти і покалічитись. Потім вирішив розгойдуватися всім тілом, щоб зсунутися на килим. Йому спало на думку, що батько й служниця могли б допомогти, і "не втримався від усмішки, хоч як йому було зле".

Раптом у снігах подзвонили. Це прийшов повірений із фірми, де працював Грегор. "І чого тільки він приречений служити в такій фірмі, де найменший прогул викликає найбільшу підозру?"

Ці думки розхвилювали Грегора, він щосили рвонувся з ліжка і впар досить м'яко, адже спина виявилася еластичною.

Із кімнати ліворуч почувся голос батька, який знову покликав Грегора. Мати хотіла

виправдати поведінку сина, розповідала повіреному, що Грегор нікуди не виходить після роботи, читає газету аби випилює лобзиком гарні рамки. У кімнаті праворуч захлипала сестра. Чого вона плаче? Може, думає, що він втратить роботу і покине їх? "Але ж поки що цього боятися нічого".

Повірений утратив терпіння і став голосно звинувачувати Грегора у нехтуванні службовими обов'язками, розповів батькам, що на фірмі незадоволені роботою їхнього сина.

Не тямлячи себе, Грегор голосно заговорив, що не може піднятися, бо захворів. "Але тепер я вже зовсім бадьорий і саме встаю".

Із усього того, що сказав Грегор, ніхто нічого не зрозумів. Батько наказав покликати слюсаря, а мати послала доньку по лікаря. Грегорові стало приємно, що рідні готові йому допомогти. Він учепився за стілець, посунув його до дверей, почепився липкими кінчиками лапок на двері, "потім заходився ротом повертати ключ у замку. На жаль, виявилося, що в нього немає зубів... — зате щелепи були дуже міцні". З великими труднощами він все-таки відчинив двері. Повірений, побачивши Грегора, голосно охнув, затулив долонею рота і помалу почав відступати. Мати ступила два кроки до сина, опустила додолу, сховавши обличчя на грудях. "Батько з ворожим виразом обличчя стиснув кулаки, наче хотів заштовхати Грегора назад до кімнати, потім затулив очі руками й заплакав, аж йому затрусилися могутні груди".

Грегор не зайшов до вітальні, а сперся на зачинену стулку дверей. Стіл був заставлений посудом, навпроти дверей висів Грегорів знімок з часів військової служби, він був у формі лейтенанта, руку тримав на держаку шпаги і безтурботно усміхався.

Цієї миті лише Грегор зберіг спокій. Він сказав повіреному, що зараз же поїде у справах, що він любить і вміє працювати, просив передати привіт панові шефу. "Але повірений з першими Грегоровими словами повернувся і почав боком відступати, озираючись на Грегора через плече і витягнувши губи".

Грегор міркував тверезо, а тому розумів, що "нізачо не повинен відпустити повіреного в такому настрої, якщо не хоче поставити під загрозу своє становище у фірмі". Навіть не подумавши про те, чи здатен він тепер ходити, Грегор опустився на лапки, "з радістю помітив, що вони дуже добре його слухаються... і подумав, що всім його мукам скоро настане край".

Мати, побачивши Грегора так близько, закричала, позадкувала до столу і сіла просто на тарілки.

Батько схопив у праву руку ціпок, у ліву — газету і, тупаючи ногами, почав заганняти сина назад до кімнати. Дарма Грегор покійно пригинав голову, батько тупотів ногами, безжалісно наступав і сичав, як дикун. "Грегор аж нестямився від того сичання", став задкувати, а потім почав повільно повертатися. Нарешті він щасливо попав головою у двері, але тіло застрягло: "один ряд лапок безпомічно Метлявся в повітрі, а другий був болюче притиснутий до підлоги. Батько порятував його тим, що добре турнув ззаду", і Грегор, обідравши бік, "стікаючи кров'ю, упав аж серед кімнати. Двері замкнули ще й на засув, і стало тихо".

II

Грегор прокинувся вже смерком від того, що почув чийсь легенькі кроки. Він незграбно, намагаючи собі дорогу вусиками, рушив до дверей. "Лівий бік йому перетворився на суцільний зашкарублий шрам, і він кульгав на всі два ряди лапок. Одна лапка під час вранішньої пригоди покалічилась... і тепер висіла, мов нежива".

"Біля дверей стояла миска з солодким молоком, у якому плавали шматки білого хліба". Раніше він любив молоко, але тепер воно йому не смакувало і "він майже з огидою відвернувся від миски і поліз назад у кімнату".

У вітальні запалили світло, але було дуже тихо. Грегор "пишався тим, що зумів забезпечити батькам і сестрі таке життя в такому гарному помешканні. І яке буде горе, коли всьому цьому спокоєві, добробутові й затишку настане край!" Йому не хотілося ятрити собі душу такими думками, і він надумав дочекатися когось із сім'ї. Настала ніч, але так ніхто і не зайшов. Грегор заліз під канапу, де йому було зручно, і пролежав там усю ніч, думаючи про те, як із "якнайбільшим тактом зменшити ті прикрості, що їх він мимоволі завдає сім'ї у своєму теперішньому становищі".

Удосвіта до кімнати зайшла сестра, побачила його під канапою, злякалася і вибігла, хряснувши дверима. Але згодом повернулася, помітила, що миска повна, і забрала її ганчіркою, а не голими руками. Через деякий час, щоб узнати його смак, вона принесла напівзогнилу городину, кістки з вечері, кілька родзинок і горіхів, сир, розіклала все це на старій газеті і делікатно вийшла. Грегор жадібно накинувся на сир, який його вабив понад усе. Потім він поїв городину, зате свіжі страви йому зовсім не смакували.

Сестра знову зайшла і, не розбираючи, що він з'їв, а від чого відмовився, змела все віником у помийницю.

Батьки не бажали, щоб Грегор помер з голоду, і сестра вранці і після обіду приносила йому поїсти.

Родичі не розуміли мови Грегора, а тому думали, що й він не розуміє їх. А він, припадаючи до дверей, слухав їхні розмови. Вони згадували Грегора, радилися, як їм тепер жити. Одного дня він почув від батька, "що в них, незважаючи на банкрутство, залишилося з давніх часів трохи грошей, на які за ці роки росли ще й відсотки". Крім того, вони відкладали трохи з тих грошей, що заробляв син і віддавав у сім'ю.

Грегор вважав, що після банкрутства у батьків нічого не залишилось, а тому почав працювати з особливим запалом і утримував усю сім'ю. Крім того, він потай планував собі наступного року "послати сестру до консерваторії, бо вона дуже любила музику і гарно грала на скрипці". Тих грошей, що були в батька, вистачило б, щоб сплатити борг шефові і наблизити день, коли б Грегор міг кинути важку працю комівояжера. Та їх ніяк не вистачило б на життя. І хто ж буде працювати? Батько був хоч і здоровий, але вже старий чоловік, мати хворіла на астму і щодругий день лежала на канапі, хапаючи ротом повітря, сестрі було лише сімнадцять років. Коли Грегор згадував про це, йому ставало аж гаряче з сорому й горя.

Сестра щодня приходила прибирати кімнату Грегора, але так і не звикла до його

вигляду. Вона боялася брата, наче він міг її вкусити.

"Перші чотирнадцять днів батьки не зважувалися зайти до його кімнати" і хвалили сестру за турботу про Грегора. Потім мати захотіла побачити свого нещасного сина. Нагода трапилася, коли сестра задумала винести меблі із кімнати Грегора, бо побачила, що він навчився лазити по стінах і стелі.

Грегор, чуючи, що мати нерішуче зупинилася на порозі кімнати, заліз під канапу і "квапливо зсунув простирadlo ще нижче".

Жінки вирішили витягти із кімнати скриню, але вона виявилася заважкою. А потім мати слушно зауважила, що меблі треба залишити, адже Грегор, коли видужає, має побачити знайомі йому речі. І справді, "втративши людську мову і ведучи таке самотнє життя в сім'ї, він за ці два місяці відбився з глузду", почав забувати, що він людина. "І тільки материн голос, якого давно не чув, вернув йому пам'ять".

Та, на жаль, сестра, яка була перед батьками великим авторитетом у Грегорових справах, мала іншу думку. Мати не зуміла переконати її. "Вони спустошували кімнату, забирали все, що він любив: скриню, де лежав лобзик та інше начиння", письмовий стіл, за яким Грегор готував уроки, як був студентом комерційного училища. Він вирішив урятувати хоча б портрет дами у хутрах, виліз на стіну і притиснувся до скла. Мати зайшла в кімнату, побачила руду пляму на стіні, зрозуміла, що то Грегор, і впала без пам'яті на канапу. Сестра побігла за краплями, Грегор теж побіг у вітальню і став за спиною дівчини. Вона обернулася, злякано скрикнула і вибігла з вітальні, зачинивши ногою двері. Грегору залишалося тільки чекати. Він почав лазити по стінах, стелі, а потім у відчаї впав на стіл.

Пролунав дзвінок. Це прийшов батько. Із уривчастої розповіді дочки Грети він зрозумів, що Грегор силоміць удерся до вітальні і налякав матір.

"Грегор повернув голову і глянув угору на батька. Невже це той самий чоловік, що колись кволий лежав у перинах, ...неспроможний навіть підвестися, і тільки радісно простягав назустріч йому руки?.. Тепер батько був дуже показний: одягнений у щільний мундир з позолоченими гудзиками; над стоячим коміром звисало подвійне підборіддя; карі очі... дивилися бадьоро й уважно", завжди розпатлане сиве волосся тепер було дбайливо зачесане. "Заклавши руки в кишені штанів, люто скрививши обличчя, він простував до Грегора". Грегор знав, що з перших днів перетворення батько вирішив бути з ним якнайсуворішим, а тому почав тікати. Раптом він побачив, що батько кидає в нього яблуками, що стояли у вазі на столі, і відчув, як одне яблуко просто-таки вгрузло йому в спину, завдаючи страшного болю. Непритомніючи, він побачив, що мати вибігла з його кімнати, кинулася на шию батькові, благаючи не вбивати сина.

III

Яблуко так і залишилося в спині Грегора. Від цієї рани від страждав понад місяць, втратив рухливість, не тільки не лазив по стінах, а навіть переходив кімнату дуже повільно. Та за ці страждання він отримав винагороду: "тепер щовечора двері до вітальні... відчинялися, і він, невидимий у темряві, лежав собі і бачив усю родину біля

освітленого столу, слухав їхню розмову..."

Щоправда, тепер у вітальні здебільшого мовчали. Батько засинав у кріслі, "мати, згорбившись, шила тонку білизну для крамниці мод, а сестра, що знайшла собі місце продавця, вчила стенографію і французьку мову".

О десятій годині мати й сестра будили батька, під руки відводили у спальню.

Хто в цій спрацьованій родині міг зробити для Грегора більше, ніж було необхідно?

Жили вони дедалі скромніше, служницю відпустили, все робила мати, а найважчу роботу виконувала височенна кістлява жінка з сивим розпатланим волоссям, яка приходила вранці і ввечері. Дійшло навіть до того, що продали родинні коштовності.

Часом Грегор обіцяв собі знову взяти турботи про сім'ю на себе, та потім він втрачав бажання піклуватися про родину. Іноді йому хотілося залізти до комори і взяти те, що йому належить і що захочеться. Але він не знав, що б таке він хотів з'їсти. Сестра не розмірковувала, що йому смакує, а підсовувала миску з будь-якою їжею. Прибирала вона в кімнаті теж абияк. Якось мати сама добре вимила кімнату. Грета, побачивши це, зайшлася плачем. Батько намагався заспокоїти і її, і матір, "а Грегор сичав з люті, що нікому не спало на думку зачинити двері, щоб він не бачив і не чув цієї веремії".

Кошова прибиральниця за своє довге життя бачила, мабуть, і не такий клопіт, а тому не відчула до Грегора ніякої огиди, коли випадково побачила його. Вона завжди заглядала до кімнати і кликала Грегора ласкавими, як їй здавалося, словами: "Ходи, ходи, кузько!" Спочатку Грегор не реагував на це, а потім вирішив налякати жінку: рушив на неї, ніби хотів напасти. Але служниця підняла стілець, роззявивши рота. "Видно було, що вона стулить його аж тоді, коли торохне Грегора по спині".

Грегорова кімната недовго була пустою. Домашні стали зносити туди всі непотрібні речі, які жаль було викинути. Таких речей було багато: батьки впустили трьох пожильців, які все, Що їм треба, привезли з собою. Вони вимагали, щоб скрізь був порядок, а тому навіть ящик для сміття помандрував до Грегорової кімнати.

"Пожильці часом вечеряли вдома, у вітальні, тому двері до Грегорової кімнати відчиняли тепер не щодня". Але одного разу робітниця залишила двері відчиненими, і Грегор міг бачити трьох поважних бородатих панів. Мати і сестра подавали страву, а батько шанобливо вклонився пожильцям, перш ніж іти вечеряти на кухню.

Під кінець вечері з кухні залунала музика. Це Грета грала на скрипці. Пожильці попросили дівчину грати у вітальні. "Грегор, причарований музикою, насмілився підлізти трохи ближче і висунув голову аж до вітальні". Він був обліплений нитками, волоссям, різними недоїдками, бо збайдужів настільки, що кинув звичку витирати об килим своє тіло. "І незважаючи на це, він насмілився ступити до вітальні на чисту, без єдиної плямки підлогу".

Пожильцям не сподобалась гра, і вони відійшли до вікна, про щось стиха розмовляючи. "А сестра грала чудово. Грегор підліз ще ближче, тримаючи голову при самій підлозі, щоб, може, якось перехопити сестрин погляд". Йому хотілося, щоб вона зайшла до його кімнати й залишалася там, поки він житиме.

Раптом один із пожильців помітив Грегора. Усі троє не злякалися, а зажадали від батька пояснень, чому їм не сказали про дивного сусіда. Вони заявили, що з огляду на обставини більше не залишаться в домі і, хряснувши дверима, зникли у своїй кімнаті. Батько дійшов до крісла і втомлено сів, розпачливо хитаючи головою. Грегор чекав бурі там, де його побачили пожильці.

Першою висловилась сестра. Вона сказала, що не вважає цю потвору своїм братом і хоче, аби сім'я здихалася його.

Батько погодився з нею, а мати "затулила рукою рота і з божевільним виразом в очах почала глухо кашляти". Грета кинулася допомагати матері, а потім знову сказала, що їм треба спекатися цієї потвори, що батьки повинні зрозуміти — це не Грегор, це велика комаха.

"Якби він нас розумів, з ним можна було б якось домовитися", — сказав батько і заплющив очі на знак того, що згоден із дочкою. Раптом Грета скрикнула і сховалась за батька. Грегор і на гадці не мав лякати когось. "Просто він почав обертатися, щоб зайти до своєї кімнати". Йому було важко рухатися, адже він давно вже нічого не їв. "Нарешті він спинився й оглянувся". Усі мовчки й уважно стежили за ним. "Його ніхто не гонив, його полишили на самого себе". Він довго ліз до своєї кімнати. Останній його погляд перед тим, як зайти в кімнату, був спрямований на матір. Але вона вже міцно спала.

"Не встиг Грегор переступити поріг, як двері за ним зачинили й замкнули на ключ". "Що ж тепер?" — подумав Грегор. "Хоч усе тіло боліло йому, але здавалося, що біль поволі слабшав, тож, певно, скоро мав і зовсім минутися. Гниле яблуко на спині і запалена рана навколо нього, геть заліплена пилюкою, вже майже не дошкуляли йому. Про свою сім'ю він згадував зворушено й любовно". Думки його були чисті й лагідні. "Він дожив ще до тієї хвилини, коли за вікном почало світати".

Ранком робітниця заглянула на Хвильку до Грегора, побачила нерухоме тіло, штовхнула його мітлою, а потім голосно крикнула у спальню подружжя, що воно здохло. Усі Замзи зібралися над тілом і тільки зараз помітили, який він худий.

Зі своєї кімнати вийшли пожильці і здивувалися, що сніданок ще не готовий. "Раптом на порозі вітальні з'явився пан Замза в мундирі, жінка і дочка підтримували його під руки". Хазяїн випростав руку, показав на двері і наказав пожильцям забиратися геть. Чоловіки були здивовані, але без заперечень одягли капелюхи, взяли цівки і поспішили вийти. Сім'ї Замза ніби тягар упав з пліч. Вони вирішили сьогодні добре відпочити й погуляти, сіли писати пояснювальні записки на роботу і навіть не помітили, як зайшла робітниця. Коли пан Замза спитав, чого вона хоче, жінка зайшлася веселим сміхом і сказала, щоб вони не клопотались, "де діти ту погань. Усе вже зроблено".

Замзи не захотіли слухати, як усе було, і робітниця пішла, роздратовано грюкнувши дверима.

Пан Замза ніжно обійняв жінок і сказав, щоб вони все забули. "Потім усі троє вийшли з помешкання, чого не робили вже місяцями, і поїхали електричкою на

природу, за місто". Там вони обговорили свої плани на майбутнє. Виявилося, що справи у кожного не такі вже й погані, усіх їх чекає гарна робота. Вони вирішили змінити помешкання на менше й зручніше. "Отак розмовляючи, пан і пані Замза майже одночасно помітили, що їхня дочка, яка ставала дедалі жвавішою, останнім часом хоч і пережила таке лихо і щоки її зблідли, зробилася стрункою, вродливою дівчиною". Вони одночасно подумали, що час уже шукати для неї добру пару.